

**Поезія та проза самотності:
драматичний монолог
у п'єсі Б.-М. Кольтеса
«Ніч незадовго перед лісами»**

Самотність є одним з лейтмотивів, які звучать в художніх творах різних епох, проте особливо гостро її проблематика піднімається в мистецтві ХХ ст. У реальному житті самотність розцінюється як випробування, в умовах якого промовистими стають моральні якості, закладені в людській особистості. Її художнє зображення передбачає ряд композиційних особливостей тексту, зокрема, відсутність зв'язків протистояння чи підтримки між персонажами, спрямування діяльності персонажа на самого себе або на природні чи культурні об'єкти довкола нього, демонстрація перебігу внутрішнього проживання подій, що розгортаються довкола [4].

Серед класичних наративів, присвячених темі самотності, слід згадати просвітницький роман, просякнутий оптимістичними настроями освоєння природи людиною, «Робінзон Крузо» (1719р.) Данієля Дефо [1] та маніфест європейського декадансу, роман Жоріса-Карла Гюїсманса «Навпаки» (1884р.) [4]. В той час як внаслідок корабельної катастрофи Робінзон опиняється на безлюдному острові, а його життя

зображується як послідовність необхідних для виживання логічно продуманих вчинків, герой роману Ж.-К. Гюїсманса Жан дез Ессент свідомо відмовляється від товариства людей і поселяється у закритому штучному світі, який він створює власноруч у своєму замиському будинку. У цьому романі акцент переноситься на внутрішнє переживання самотності. Це, перш за все, історія самотнього духу. Фізичні дії майже повністю відсутні, вони обмежуються жестами, які передують розумовій діяльності: перегортання сторінок, впорядкування гравюр та парфумів. Проте незалежно від того, чи герой художнього твору мимовільно опиняється в полоні самотності, чи він поміщає себе в неї навмисно вона залишається одним з ключових елементів його існування.

Якщо у вищезгаданих текстах для розкриття теми самотності персонаж повинен опинитись у безлюдному місці, то для зображення сучасної самотності письменнику зовсім не обов'язково виносити дію за межі міського простору. В п'єсі французького драматурга Бернара-Марі Кольтеса «Ніч незадовго перед лісами» (1976р.) переживання глибокої кризи самотності розгортається на тлі повсякденного життя безликого натовпу одного з маргінальних міських кварталів. Прем'єра однойменної вистави відбулася на відомому театральному фестивалі в Авіньйоні. З цього тексту дослідники творчості драматурга починають вести відлік культурного явища, названого театром Б.-М. Кольтеса [8, с. 115]. В ньому самотність є тим семантичним ядром, в якому поєднуються правда

життєвого досвіду, глибока філософія та творче начало драматурга [9, с. 145].

У таємничих незбагнених п'єсах Б.-М. Кольтеса дивним чином перегукуються трепетна любов до французької мови та вміння надати глибокого тлумачення подіям буденного життя. Питання пошуку спільної мови та ризику зустрічі з Іншим звучать наскрізним лейтмотивом всієї творчості письменника, адже, як зазначає його брат, Франсуа Кольтес: «Без сумніву, сенсом його життя було письмо, але я завжди пам'ятатиму, що найважливішим у світі для нього були його брати, саме вони становлять основу його творчості, об'єднані між собою тим, про що він надзвичайно багато говорить, але майже не називає [...] тією вродженою частинкою людської душі, яку ми, навіть, втративши найменшу надію, не припиняємо шукати» [6, с.10]. Потреба в людській теплоті межує з нестримною одержимістю Іншим, бажанням заволодіти ним.

«Ніч незадового перед лісами» складається з єдиної фрази довжиною понад шістдесят сторінок, яку в нічну зливу посеред вулиці промовляє єдиний персонаж п'єси Б.-М. Кольтеса, чоловік середнього віку та статків, ім'я якого невідоме. Він звертається до когось, хто зміг би його вислухати, ним виявляється інший чоловік, якого він зустрічає просто посеред вулиці, і про якого так само майже нічого не відомо. Цей перехожий є збірним образом всього людства, а його позиція певною мірою перегукується з позицією кожного конкретного глядача вистави. Тип персонажу, присутність якого гостро відчувається, проте побачити

якого залишається неможливим, повторюватиметься в наступних роботах драматурга (Альбурі з Битви негра з собаками, Марі з Повернення до пустелі). На нашу думку, ця фігура і є уособленням любові та подолання самотності в кольтесівському розумінні. Герой ніби постійно перебуває за крок до свого щастя, яке так і залишається чимось утаємниченим, чимось, що неможливо розгледіти та пережити до кінця.

Відчуття фрустрації від анонімного та безособового спілкування підсилюється окремими деталями відчуженого способу життя героя. Одним з приводів, через які він звертається до незнайомця, є пошук притулку хоча б на півночі. У нього немає дому, майже все життя він прожив в готелях: «[...] щоразу, коли я поселяюся у готельний номер, це для мене так звично, що за три хвилини я перетворюю його на власну кімнату [...], але раптом хтось надумається поселити мене у кімнаті будинку чи умебльованої квартири, на кшталт родинного гнізда, зайшовши туди, я перетворю її на готельний номер [...]» [5, с. 9]. Таким чином, світ, зображений Б.-М. Кольтесом, постає до такої міри перекрученим, що в ньому вже неможливо зрозуміти, де саме криється джерело небезпеки. Прохання про притулок перетворюється на розповідь про життєвий досвід, який персонаж набув у суспільстві, про його повсякдення з виснажливою роботою, мізерними заробітками та нетривким коханням. Зі слів оповідача, суспільство постає системою пасток, потрапивши в які майже неможливо зберегти власну гідність.

Він підіймає тему трагічного віддалення від рідного дому та, як наслідок, від самого себе: [...] постійно ти стаєш ще більшим чужинцем, все менше почуваш себе, як вдома, тебе постійно штовхають все далі і далі, ти вже й сам не знаєш, куди йдеш, а коли в старості ти озираєшся назад, то позаду тебе немає нічого, крім пустелі [...] [5, с. 49]. У своїй передостанній п'єсі «Повернення до пустелі» Б.-М. Кольтес детальніше розкриє символ пустелі в авторському тлумаченні самотності.

Монолог наділений ідеологічним забарвленням, адже в ньому присутні алюзії до комунізму. До свого співрозмовника персонаж звертається характерним товариш, а однією з тем, яку він піднімає, є життя робітничого класу та об'єднання робітників у синдикати. Проте ці сюжетні елементи розширюються до більш загальної ідеї єднання людей. Персонаж зізнається: «Відколи я не працюю, я помітив цілий ряд зон, які для нас на своїх планах провели ці негідники, вони хочуть ув'язнити нас в цих зонах: зони роботи протягом тижня, зони для їзди на мотоциклі, зони для флірту, жіночі зони, чоловічі зони, зони виродків, зони суму, зони базікання, зони смутку, зони суботніх вечорів» [5, с.44]. Плутана, алогічна класифікація просторового поділу свідчить про її формування, перш за все, як чуттєвого та емпіричного, а не раціонального та абстрактного конструкту.

Щодо філософського підґрунтя п'єси, то проблемний образ її головного і єдиного персонажа вписується в концепцію одновимірної людини Герберта Маркузе, яка наголошує на поглинанні

індивідуальних, приватних потреб потребами соціальними. На думку мислителя, масове виробництво та розподіл потребують індивіда цілком та продовжують встановлювати дедалі завуальованіші форми свого контролю [2]. В драматичному тексті, зокрема, описується усвідомлення того, що вечір п'ятниці, який нібито є моментом найвищої радості та відчуття свободи, насправді є штучно створеним конструктом, який руйнується, щойно суб'єкт ламає стереотип соціальних відносин. Індивідуальний протест проти такого поневолення реалізується через відмову рухатись далі [2, с. 128]; хоча персонаж залишається в системі соціальних зв'язків, вони стають дедалі слабшими, взаємодія з іншими членами суспільства перетворюється на щось примарне та ірреальне. Маргінальний анонімний персонаж вже самою своєю присутністю, а не безпосередніми діями, вступає в антагоністичне протистояння з суспільством, в якому він змушений виживати. Як зазначає Г. Маркузе, сама присутність знедолених, аутсайдерів, безробітних та переслідуваних представників різних рас засвідчує потребу в зміні усталеного порядку, таким чином, їхня опозиція є революційною, навіть якщо такою не є їхня свідомість, їхня опозиція вражає систему ззовні й тому не залежить від неї [2, с.130].

Назва п'єси Ніч незадовго перед лісами вказує, з одного боку, на порубіжний стан персонажа, який переживає відторгнення від звичного оточення, й перебуває на шляху до віднайдення нових якісних відносин, першим проявом яких, можливо, і є розмова з незнайомцем. З іншого боку, назва п'єси відсилає до

однієї з історій, які оповідає персонаж. Йдеться про ліс у Нікарагуа, в якому під прицілом зброї військового генерала опиняється все живе, що хоч якимось чином вирізняється в гущавині дерев.

Розгорнута репліка, промовлена персонажем, не провокує жодної вербальної чи дієвої реакції, яка могла б мати місце у сценічному просторі. Роздуми та вагання персонажа щодо можливості та примарності кохання у світі, де не знають жалю, набувають вишуканої естетичної форми. Ретельно розставлені пунктуаційні знаки перетворюють текст на музичну партитуру, а багатий ряд метафор поглиблює можливі рівні інтерпретації. Наприклад, крім того, що злива підкреслює незручність комунікативної ситуації (одяг та волосся персонажу промокли), є додатковою перешкодою для діалогу, вона також нагадує про очищення внаслідок сповіді. Злива служить також фоном для розгортання відчайдушного монологу. Вона цілковито охоплює його і навіть триває довше за нього, розмиваючи часові межі п'єси. Замість фінальної крапки наприкінці репліки чотири рази повторюється слово дощ: *посеред цього безладу я шукав когось подібного до ангела, і ось ти тут, я люблю тебе, а решта – пиво, пиво, навіть не знаю, як це сказати, який хаос, який безлад, товаришу, і постійно цей дощ, дощ, дощ, дощ* [5, с. 63].

У п'єсі «В самотності бавовняних полів» Б. М. Кольтес повертається до теми самотності, розкриваючи її вже завдяки повноцінному діалогу. Аналізована ж «Ніч незадовго перед лісами» є яскравим прикладом мовлення в пошуках адресата [10], так

характеризує сучасний монолог відома представниця театральної семіотики Анн Юберсфельд. Дослідниця уточнює, що у зазначеному драматичному тексті йдеться радше не про монолог, а про солілог або навіть, краще сказати, квазі-монолог – репліку, яка назавжди залишиться без відповіді [9, с. 27]. Інший теоретик поетики драматичного тексту Жан-П'єр Ренгаєр серед композиційних функцій монологу виділяє можливість заглиблення в суть інтриги та внутрішній світ персонажу [7, с. 99]. Звернення до самосвідомості та проговорювання важливих подій спрямовані на подолання почуття самотності та відчуження.

Таким чином, самотність є одним з головних лейтмотивів творчості представника французької драми останньої третини ХХ ст., Б.-М. Кольтеса, ключі до тлумачення якого вже закладено в його першій п'єсі зрілого періоду «Ніч незадовго перед лісами». При цьому ідеологічне забарвлення п'єси співзвучне з філософськими ідеями відчуження людини, висловленими Г. Маркузе у концепції одновимірної людини. Обраний жанр монологу дозволяє розкрити внутрішню природу самотності персонажа, а його постійне прагнення до виходу зі своїх меж та перетворення на діалог свідчить про надію подолати цей стан.

Список використаних джерел:

1. Дефо Д. Робінзон Крузо/ Даніель Дефо – К.: Котигорошко, 1993, – 248 с.
2. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології// Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія: Навч. посібник / Упоряд. Віталій Лях — К.: Либідь, 1996. — С. 87-134
3. Dolezel L. Thématique de la solitude// Communications. – 1988. – №47. pp. 187-197.
4. Huysmans J.-K. À rebours/ Joris-Karl Huysmans – P. Folio, 1977, – 430 p.
5. Koltès B.-M. La nuit juste avant les forêts/ Bernard-Marie Koltès – P. : Minuit, 1988. – 63 p.
6. Koltès F. Je t'aime camarade, camarade, camarade//Europe – 1997. – №823-824, p.p. 9-11
7. Ryngaert J.-P. Introduction à l'analyse du théâtre. / Jean-Pierre Ryngaert – P. : Armand Colin, 2000. – 164 p.
8. Salino B. Bernard-Marie Koltès. Brigitte Salino. – P. : Stock, 2009. – 360p.
9. Ubersfeld A. Bernard-Marie Koltès /Anne Ubersfeld. – Arles.: Actes Sud , 2001. – 208 p.
10. Ubersfeld A. Lire le théâtre I /Anne Ubersfeld. – P. : Belin, 1996. – 237 p.

Анотація: Статтю присвячено дослідженню теми самотності у п'єсі Б.-М. Кольтеса Ніч незадовго перед лісами. Тлумачення ситуації, в якій опинився головний персонаж, запропоновано здійснити крізь призму філософської концепції одновимірної людини Г. Маркузе. З позиції аналізу поетики драматичного тексту увага зосереджується на оновленні форм та функцій мовленнєвого жанру монологу.

Аннотация: Статья посвящена исследованию темы одиночества в пьесе Б.-М. Кольтеса Ночь незадолго перед лесами. Толкование ситуации, в которой оказался главный персонаж, предложено осуществить сквозь призму философской концепции одномерного человека Г. Маркузе. С точки зрения анализа поэтики драматического текста внимание сосредоточено на обновлении форм и функций речового жанра монолога.

Summary: The article explores the theme of loneliness in B.-M. Koltès' play *La Nuit juste avant les Forêts*. The interpretation of the dramatic situation done in the light of the philosophical concept of one-dimensional man by Herbert Marcuse. The analysis focuses also on the renovated forms and functions of the speech genre of monologue.